

ხელისუფლება და საზოგადოება № 2 (50) 2019

სამეცნიერო ჟურნალი „ხელისუფლება და საზოგადოება
(ისტორია, თეორია, პრაქტიკა)“

Scientific magazine

“AUTHORITY AND SOCIETY”

(History, Theory, Practice)“

Научный журнал “ВЛАСТЬ И ОБЩЕСТВО

(История, Теория, Практика)“

№ 2 (50) 2019

ღია დიპლომატიის ასოციაციის

სამეცნიერო ჟურნალი

**Scientific magazine of
The Open Diplomacy Association**

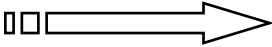
Научный журнал
АССОЦИАЦИИ ОТКРЫТОЙ ДИПЛОМАТИИ

ISSN 1512-374X

ჟურნალი დაარსებულია 2005 წელს საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტის სახელმწიფო მართვის კათედრის მიერ

UDC 378(479.22)(051.2)

ბ. 402

სარედაქციო კოლეგია:

შოთა დოღონაძე	მთავარი რედაქტორი
ოთარ ქოჩორაძე	მთავარი რედაქტორის მოადგილე
ოთარ ბაღათურია	პასუხისმგებელი მდივანი

ნანა ავალიანი, რუდიგერ ანდრესენი, მეუფე აბრამი (გარმელია), ევგენი ბარათაშვილი, გიორგი ბაღათურია, ოთარ ბაღათურია, რასა ბელოკაიტე, ანასტასია განიჩი, იური გორიცი, ვახტანგ გურული, ქეთო დავითაია, შოთა დოღონაძე, ელუნ დრაკე, ჰარალდ ვერტიცი, გენადი იაშვილი, სერჯო კამიზი, რიჩარდ მასი, მიხაილო მედვიდი, როინ მეტრეველი, იოშიკა მიცუი, ბადრი ნაკაშიძე, ლიზავეტა ჟახანიძე, ბუდი ნურანი რუჩჯანა, რამონ პიეტრო-სუარესი, გერტ სურმიულენი, ქეთი ქოქრაშვილი, ოთარ ქოჩორაძე, რუსუდან ქუთათელაძე, მაია ჩხეიძე, ვიჩესლავ მიუნდიუკი, ია ხუბაშვილი. ენდრიუ ლენუქს ჰარდინგსი.

ჟურნალი ხელმძღვანელობს თავისუფალი პრესის პრინციპებით. გამოქვეყნებული მასალების სიზუსტეზე პასუხისმგებელია ავტორი. გამოქვეყნებული მასალები გამოხატავს მხოლოდ ავტორთა პოზიციას და შესაძლოა არ ემთხვეოდეს რედაქციის შეხედულებებს.

რედაქციის მისამართი:

საქართველო, თბილისი, 0175, კოსტავას ქ. 77, VI კორპუსი,
I სართული, ტელ. 236-45-14,
77 Kostava st., 0175 Tbilisi, Georgia.
Tel. [+995 32] 2364514

e-mail: geoandependip@yahoo.com

გარეკანის გაფორმება: დავით ბაღათურია

ჟურნალი გამოდის კვარტალში ერთხელ, 4 ნომერი წელიწადში
ჟურნალის ელექტრონული ვერსია განთავსებულია ვებგვერდზე:

<http://odageorgia.ge/?page=gamocemebi>

ჟურნალის რეფერირებული მასალა განთავსებულია

საერთაშორისო სამეცნიერო ელექტრონულ ბიბლიოთეკაში:

<http://www.eLIBRARY.ru>

ს ა რ ჩ ე ვ ი
თეორია

თეა თოფჩიშვილი

მოსაზრებები იდეოლოგიის მიზანშეწონილობისა და მნიშვნელობის შესახებ----- 5

Александр Гегечкори, Ирина Чистякова, Инна Кривдина
СОВРЕМЕННЫЕ КОНСЕРВАТИВНО-НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКИЕ
КОНЦЕПЦИИ: СУЩНОСТЬ И ОСНОВНЫЕ ИДЕИ----- 16

საჯარო მმართველობის პრაქტიკა

თამარ რევაზიშვილი, ოთარ ქოჩორაძე
„მერების შეთანხმება“ კლიმატისა და ენერგეტიკისათვის –
ევროკავშირის ფართომასშტაბიანი ინიციატივა----- 22

ლევან სისვაძე
ეთნოპოლიტიკური კონფლიქტის ეკონომიკური ბერკეტებით
ტრანზფორმაციის პრობლემები თანამედროვე საქართველოში..... 30

Nelli Leonenko
FOREIGN EXPERIENCE OF STATE REGULATION OF TOURISM
DEVELOPMENT----- 37

ეკონომიკა

ლია შენგელია
ჩინური ინვესტიციები საქართველოში----- 45

სამართალი

მერაბ ახოზაძე, ნატალია ტაკიძე
სასამართლო პრეცედენტის როლი მართლმსაჯულებისა და
საერთო სასამართლოების ორგანიზაციული მუშაობის ეფექტურად
განხორციელებისათვის----- 53

გიორგი კირვალიძე
მოქალაქეობის არმქონე პირები, მათი შემცირება და პრევენცია
საქართველოში----- 64

სახელმწიფო და რელიგია

Петр Яроцкий
НАЦИОНАЛЬНАЯ, КУЛЬТУРНАЯ И РЕЛИГИОЗНАЯ
ИДЕНТИЧНОСТЬ ПРАВОСЛАВНОГО НАСЕЛЕНИЯ В СТРАНАХ
ВОСТОЧНОЙ И ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЕВРОПЫ----- 70

Mikola Gotich
ВЧЕННЯ АВГУСТИНА ПРО ТРІЙЦЮ ЯК ХРИСТИЯНСЬКИЙ
НЕОПЛАТОНІЗМ----- 87

Ірина Горохолінська
СЕКУЛЯРНЕ / ПОСТСЕКУЛЯРНЕ
В КОНТЕКСТІ ОБЛАШТУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ В
ЄВРОПІ

У статті обмірковується проблема імплементації форм релігійної освіти в освітніх системах шкільної підготовки в країнах Європи через призму засад світськості європейського суспільства. Проводячи конкретні паралелі, авторка також обмірковує норми та обрії облаштування релігійної освіти в українських школах та закладах вищої освіти.

Ключові слова: світськість, секулярність, релігійна освіта, толерантність

Постановка проблеми. Українська нація вкотре переживає важкі часи обстоювання власної незалежності та свободи. Прикро усвідомлювати, що уроки ХХ ст., яке минуло під знаменами та відголосками кривавих світових і локальних воєн, не були засвоєні. І зараз у пресі та на політичних дебатах дедалі активніше обговорюється імовірність ризику розгортання нової масштабної військової операції, нової «світової війни». Зайве говорити про важливість у сучасних умовах мінімізації мілітаризації свідомості громадян різних країн, духовно-моральної просвіти, гуманізації та толерантизації взаємин між мешканцями різних регіонів планети, в їхній національній, релігійній, культурній та світоглядній різноманітності. Звичайно, реальність зовнішніх агресій від цього не зменшиться. Але, наприклад, українці як цілісна нація мають протистояти агресивним зовнішнім потугам, маючи базове налаштування на утвердження миру й готовність захистити країну, Європу та світ загалом від ворога, що зазіхає не тільки на територіальну цілісність нашої держави, але й на базові цінності, правові норми життя цивілізованого світу. Для України ціннісна атмосфера запобігання агресіям багато в чому пов'язана із адекватними моральними орієнтирами, які б впроваджувалися в суспільний простір. А безперечно, що говорячи про цей блок проблем, неможливо оминати й питань релігійної освіти та її ціннісної конструктивності в суспільстві.

Тому питання релігійної освіти й *актуалізувалося* особливо гостро в останні роки, особливо в умовах активного повернення питань релігії в український публічний простір та реальних кроків української держави на шляху євроінтеграції. Загальновідомо, що в Європі досить помітною є секуляризація, яка увиразнюється і в освітній сфері. Прагнучи утверджувати демократичні свободи та відповідні засади практичного життя, європейські держави намагаються послідовно

дотримуватися «Декларації принципів толерантності» (ЮНЕСКО від 1995 р.), а також норм відокремлення церкви від держави, що постулюються багатьма європейськими конституціями (або утверджується де-факто).

Грунтуючись на цих обставинах, *мету* нашої статті формуємо так: дослідити дихотомію секулярного / постсекулярного в контексті облаштування релігійної освіти в Європі, а також окреслити значущість релігійної освіти для сучасного освітнього простору та інтелектуально-духовного розвитку української нації. Основне *завдання дослідження* вбачаємо в співвіднесенні європейського досвіду та українських реалій впровадження форм та стандартів релігійної освіти як у загальноосвітніх закладах, так і у закладах вищої освіти.

Ступінь розробки проблеми. Фундамент для обговорення питання релігійної освіти був закладений в українському гуманітарному дискурсі давно дослідницькими розвідками українських науковців: педагогів, філософів, релігієзнавців, богословів тощо. Зокрема, *В.Єленським* [1] (який є одним із авторів багатьох законодавчих ініціатив, зокрема, і про релігійну освіту), *В.Кришмарел* [2], *С.Сушкою* [6] та багатьма іншими, що у своїх працях вивчають межі на норми впровадження релігійної компоненти в освітній простір України. Безперечно, розгляд цього питання вимагає й залучення світового, зокрема європейського, досвіду, який слугував би взірцем гармонійного співвіднесення прагнення надати достатній рівень релігійної і / чи духовно-моральної освіти населенню і дотримання основ принципу релігійної толерантності. Актуалізацією європейського досвіду релігійної освіти займалися такі вчені, як *Г.Погромська* [4], *І.Лаухіна* [3] та інші. Становить дослідницьку цікавість і книга за редакцією *Дж. Кіста* «Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта» [5], котра розкриває правові й ціннісні імперативи впровадження релігійного елемента в аксіосферу суспільства в умовах мультикультуралізму, глобалізації та секуляризації.

Основний виклад матеріалу. Громадянська і духовно-моральна ситуація сьогодення вимагає перегляду низки важливих питань: як якісно змінити ціннісні настанови молодого покоління? Як формувати здорову націю без хворобливих синдромів «ворожого націоналізму», «релігійного фанатизму», але поруч з цим із належним рівнем національної самоідентифікації та самосвідомості й морально-духовної зрілості? Основи ціннісної свідомості закладаються в межах батьківського виховання, але не останнє місце все ж тут посідають загальноосвітні заклади та заклади вищої освіти. Шляхом поглиблення

знань із загальної та професійної етики, релігієзнавства, соціальної філософії (у ВНЗ); основ етики, історії релігій, культурології, людини і суспільства (в школах та середніх спеціальних закладах); іграх та виховних заходах, присвячених проблемам поваги до прав та свобод іншої особи (у дошкільних закладах) ми зможемо зростити суспільство, у свідомості якого не «пригнічуватимуться» живі імпульси моральності, а навпаки, підсилуватимуться вихованням та освітою, витворюючи культуру відкритого толерантного суспільства. «Релігійні та моральні цінності є надзвичайно вразливою сферою, оскільки вони стосуються віри і понять про світ. До цих цінностей не можна підходити лише з вузької перспективи включення їх до навчального плану і їх не можна звести до простої передачі знань, їх треба розвивати поступово... Іншими словами, засвоєння релігійних та моральних цінностей має бути результатом справжнього індивідуального досвіду та навиків. Розвиток релігійних та моральних переконань теж має бути узгодженим з демократичними цінностями в цілому, а саме з повагою до прав людини, плюралізмом та верховенством права» [5, с.9]. Усвідомлюючи переважний відсоток серед населення України віруючих людей (за даними на 2018 рік 71,7% українців вважають себе віруючими) (Див.: Інформаційні матеріали підготовлені до чергового засідання постійно діючого Круглого столу “Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин” 26 квітня 2018р. за сприяння Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні, *Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018 рр.* Режим доступу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_Religiya.pdf [25.05.2019]), логічною є апеляція до лідерів релігійних громад, які б також мали долучитися до формування основ їхньої ціннісної свідомості. Зручним та логічним видається в цьому аспекті механізм надання права релігійним громадам створювати загальноосвітні заклади державного стандарту освіти. Мета таких закладів – надати учням належний рівень освіти відповідно до державних загальноосвітніх програм, але поруч з тим і виховувати їх у дусі етико-релігійних базисів та постулатів, що сприятиме поступовому їх закоріненню у свідомості дітей та зростанню їхньої моральної відповідальності. Твердження, що такі заклади суперечитимуть загальноєвропейському принципу релігійної толерантності та конституційними нормам відокремлення церкви та держави все ж спростовуються тим таки європейським досвідом. «У більшості країн світу зараз спостерігається загальна тенденція секуляризації освіти. Але це відбувається не за рахунок виключення релігії з освітнього простору... В одних країнах йдуть дискусії з питань можливості державного фінансування релігійних шкіл, в інших –

навпаки, про необхідність та доцільність навчання релігії в державних школах. Кожна держава вирішує ці питання відповідно до своєї освітньої та релігійної політики, загальних ідеологічних настанов. Поряд з тим, в усіх країнах із сильними релігійними традиціями й сталими правовими нормами, релігійна освіта не може бути відірваною від загальної системи освіти» [4, с.212].

Навіть у такій ліберальній європейській державі, як Франція (з її багаторічною історією боротьби за утвердження світських, секулярних цінностей) діють загальноосвітні школи, створені релігійними організаціями, а в державних школах створені механізми етико-релігійної просвіти: «У Франції вивчення релігії має місце як у державних, так і в приватних навчальних закладах. У державних школах уроки вивчення релігії відбуваються один раз на тиждень (щочетверга) у позакласний час за згодою батьків» [3, с.21], а також, як твердять дослідники, «... в освітніх програмах французьких загальноосвітніх шкіл міститься релігієзнавчий компонент, щоправда, входить він тільки до навчальних програм коледжів та ліцеїв з урахуванням особливостей кожної навчальної дисципліни і міжпредметних зв'язків. До нових програм з історії у 6 класі коледжу пропонується додати 3-4 год. на вивчення теми «Поява християнства». У першому класі професійного ліцею в курсі історії вивчається розвиток трьох монотеїстичних релігій. Учні знайомляться з особливостями християнства, ісламу, юдаїзму, стосунками церква-держава-суспільство, розвитком релігійних практик у Франції з метою глибшого розуміння теми «Суспільство і релігія». У програмах із французької мови пропонується вивчати основні тексти західної культури: Біблію і, зокрема, Євангеліє, твори грецької і латинської античності» [3, с.23]. Принцип релігійної толерантності, отже, передбачає визнання права за сім'ями, що виховують своїх дітей в релігійному дусі, дати їм відповідну освіту та їх право на вибір «рівня і меж» релігійної освіти своїх дітей. Такий факт, на нашу думку, є підтвердженням гуманістичної синергії секулярного й постсекулярного в умовах облаштування релігійної освіти Франції без авторитарного нав'язування власної світоглядної системи пріоритетів.

Важливість обговорення межі секуляризації та релігійної просвіти через освіту в Європі підтверджується започаткуванням цілої низки проектів та програм, покликаних детальніше вивчити сутнісні характеристики проблеми і окреслити ефективні моделі подальших кроків імплементації базових для європейських спільнот цінностей та культурних надбань, фундаментальне значення в межах яких належить, без сумніву, християнству.

У 2007 році групою вчених дослідницького центру «The Network of European Foundations», що базується в Брюсселі, було розпочато ініціативу «Релігія і демократія в Європі». Другий етап цієї ініціативи був спрямований на розробку низки досліджень щодо конкретних аспектів взаємодії як між державою і релігією, так і між релігією та суспільством. Із резюмуючих доповідей-звітів можна утворити дорожню карту наявних практик і різноманітних підходів до конкретних питань, що перебувають у царині проблеми взаємозв'язку релігії і демократичних цінностей. Зокрема: «Релігія і охорона здоров'я в Європейському Союзі», «Викладання релігії в європейських шкільних системах», «Конфлікти через мечеті в Європі» та «Релігія і групова ворожнеча» тощо.

Скажімо, Люс Пепін у звіті щодо вивчення специфіки викладання релігії в школах Європи відзначає: «В останні роки питання про місце релігії в суспільному житті знову виникло в Європі, в суспільствах, які, хоча і стають дедалі більш світськими, виявляються все більш мультикультурними і перебувають у пошуках сенсу. Дискусії з приводу нової європейської конституції, що стосується культурної та релігійної самобутності Європи, ясно продемонстрували суть проблеми і надзвичайну чутливість, що окреслює її в збільшеній Європі. Зростання релігійного фундаменталізму, що виявилось у вкрай насильницьких терористичних актах ще з 11 вересня 2001 року, завдало удару по самих основах західних демократій і, отже, допомогло поставити питання про релігію в центр публічних дебатів» [7, с.9].

Доволі промовистим є цей факт і в контексті української ситуації, адже і в нашому суспільстві питання релігійної освіти найвищого градусу обговорення сягнули в умовах військової загрози, а особливо через усвідомлення значення в подіях на Сході України російського православного фундаменталізму. Уже з 2014 р. в Україні спостерігаються значні зрушення у сфері релігійної освіти: дозвіл релігійним організаціям на спільних із державними школами умовах фінансування започатковувати власні приватні школи; внесення теології в перелік спеціальностей, котрі визнаються державою тощо. Супротивники таких процесів, критикуючи їх, часто вдаються до аргументації на користь секуляризації суспільства у сфері релігійної освіти до прикладу Європи – згадують про зняття хреста зі стіни школи в Франції, наголошують на неможливості у світському форматі адекватно впроваджувати релігійну освіту тощо. Але вже наведені приклади із системи освіти Франції засвідчують, що самі по собі ці факти аж ніяк не є ознакою відсутності релігійного елемента у французькій освітній системі, зокрема, і державній. Інша річ, що

присутній принцип добровільності здобуття такої освіти і не відбувається ніякого нав'язування.

Нідерланди також мають доволі характерну ситуацію в цій царині, що надто схожа з українською (і це при тому, що в Нідерландах лише близько 40% населення заявляють про важливість релігії в їхньому житті на противагу 65-75 % українців). Як і у Франції, Нідерланди мають давню історію розділення церкви та держави (конституція 1848 року). Країна є однією з найбільш світських в Європі. Голландська мультикультурна модель, яка довгий час була відома як «колонізація», ґрунтується на тому, що суспільство (як і в Бельгії) диференціювалося на «стовпи», що маркують собою різні сегменти соціуму відповідно до їхніх релігійних або філософських переконань. Католицькі та протестантські «стовпи» залишаються багато в чому елементом системи освіти, де наявна цілковита свобода освіти (зокрема, її свобода у праві організовувати школи). Приватні (головно конфесійні) і державні школи фінансуються на рівних засадах.

Як свідчать дослідники, в Європі «...релігійна освіта може фокусуватися на домінуючій релігії (наприклад, в Румунії і Греції) або вона може бути більш відкритою для релігійної різноманітності (наприклад, в деяких німецьких землях і в Австрії). У деяких випадках існує альтернативний предмет або альтернативні види діяльності (наприклад, альтернативні навчальні заходи в Іспанії і уроки з етики в деяких німецьких землях, Польщі та Словаччині). У Бельгії є вибір між неконфесійним / світським «моральним вихованням» і релігійною освітою (католицькою, ісламською, юдейською, православною чи протестантською)» [7, с. 23].

Доволі продуктивним є підхід, який застосовується в певних країнах Європи, що передбачає навчання інформації про релігійне життя чи історію релігії через нерелігійні предмети (подається ця інформація не ізольовано, а в межах найважливіших дисциплін шкільної програми (історія, географія, література, мови, мистецтво). Таке практикується, наприклад, в Чехії. Нова чеська рамкова програма базової освіти, прийнята в 2007 році, реалізує інформування учнів про релігії – здебільшого християнство та іслам, зокрема, в навчальних програмах з історії та географії. Надаються відповідні релігієзнавчі дані також і через міждисциплінарні предметні комплекси.

Така практика була б доволі доречною в Україні, де давно дискутується питання про можливість викладання предметів релігійного циклу у загальноосвітній школі і у вищих навчальних закладах. У руслі цього варто конкретизувати суть дискусій щодо предмета «Основи християнської етики» у школі, відповідності програми курсу засадам релігійної толерантності в умовах

полірелігійності учнівської аудиторії, згадуваному принципу відокремлення церкви та держави тощо. Педагог-релігієзнавиця В.Кришмарел ось що пише з цього приводу: «...особливістю програми курсу «Основи християнської етики» є акцентування на вивченні предмета на традиційних для України християнських духовних, моральних і культурних цінностях, поглиблене вивчення Біблії як однієї з фундаментальних основ християнського світогляду. Разом з тим повинно бути передбачено інформування учнів про основи духовності, моралі та культури інших світових релігій. Особливістю програми курсу «Основи релігійної етики» є акцентування на вивченні предмета на визначених (християнських, мусульманських, іудейських тощо) духовних моральних і культурних цінностях, поглиблене вивчення першоджерел відповідних релігій. Разом з тим повинно бути передбачено інформування учнів про християнські духовні, моральні і культурні цінності» [2, с.123]. Тобто можливо, якщо обмірковувати питання методики викладання та впровадження в освітній процес курсу «Основи християнської етики», то варто зазначити, що ці «основи» не обов'язково мають бути «конфесійно-християнськими» (хоча останні багато в чому збігаються із загальнолюдськими, що підтверджує «золоте правило моральності», яке сутнісно суголосно звучить в інтерпретації як Конфуція, Христа, так і Канта). Предмет може просто мати назву «Основи етики», але він має містити істотний блок, присвячений внескові релігій в моральну культуру людства, та бути обов'язковим упродовж усього перебігу середньої освіти (наявність такого обов'язкового курсу лише в 5-му і 6-му класах – явно недостатня). «Чого ще не вистачає для того, щоб випускати з гімназії добре освічену, духовно розвинену і всебічно ерудовану сучасну молоду людину?.. Не вистачає міцного фундаменту, на якому кожен гімназист вибудував би власну систему знань, переконань та досвіду. Таким фундаментом для формування світогляду сучасної молодої людини має бути предмет, який пояснив би саму основу Життя, суть Світу, ціннісні орієнтири, які ведуть людину шляхом пізнання Істини, Добра, Краси» [6]. Тільки таким шляхом «моральні / аморальні реакції», виховані радянським минулим, відійдуть в небуття, поступившись моральним імпульсам, що спрямовані на повагу до іншого та толерантність, а євроінтеграція стане не «паперовою», а реальною: виховання та освіта є ключовими в цьому контексті.

А втім, спеціалізовані курси з «Етики» в школі не можуть забезпечити цілісності такої освіти. Важливими також є вже згадані дисципліни, такі, як «Історія релігій» – в середній школі і «Релігієзнавство» – у вищій. Якщо середня школа ніколи і не вводила в свої навчальні плани такий курс, що є великою помилкою (в Європі у

ряді країн ще в початковій школі з'являється курс «Релігія»), то нелогічним видається крок МОНУ кількарічної давнини, який призвів до вилучення курсу «Релігієзнавство» з нормативного блоку навчальних планів для вивчення студентами закладів вищої освіти на неспеціальних факультетах. Адже саме вивчення різних релігій забезпечує розуміння єдиного ціннісного їх ядра, згуртування нації довкола релігійної традиції (або кількох традицій), а як результат – плекання толерантності та поваги до іншого. «Перетворення етносів на нації відбувалося одночасно з процесом модернізації, що включав індустріалізацію й урбанізацію, різке зростання мобільності населення. Деякі етнічні групи так і не здійснили цей перехід і влилися або вливаються в інші народи, другі розпочали його тільки в ХІХ-ХХ ст., треті не раз безуспішно намагалися це зробити в різні періоди своєї історії. *При цьому в ідентичності групи, об'єднаної спільним походженням і пам'яттю про спільне минуле, саме релігія була одним з ключових елементів* (курсив наш – І.Г.)» [1, с.86]. І цілком зрозумілим є факт, що самоідентичність для українців в умовах глобалізації та євроінтеграції є надзвичайно важливою. Ми повинні відчувати себе єдиною нацією (не суто в етнічному, а в соціально-ціннісному аспекті), об'єднаною спільною культурою, традицією, зокрема, й гуманістичною релігійністю, реалізація якої, звісно, можлива й на засадах поліконфесійності. А тому абсурдним та дивним видається те, що курси «Етика», «Релігієзнавство» викреслюються з навчальних планів українських закладів вищої освіти (або зводяться до формалізованих семестрових лекційних дисциплін з досить малою кількістю навчальних годин), адже система вищої освіти повинна бути спрямована не просто на підготовку професіоналів (що безсумнівно важливо), але професіоналів з почуттям «відповідальності» за свої вчинки. Щоб це почуття «відповідальності» було глибоко вкоріненим у свідомість майбутнього лікаря, судді, адвоката, держчиновника, він повинен зрозуміти, що воно не обмежується виключно правовою площиною, адже більш неминучою, ніж правова відповідальність, є відповідальність моральна. Морально-релігійне виховання повинно бути комплексним: домівка, школа, вищий навчальний заклад. Годі воно дасть відповідні плоди й витвориться в суспільстві в інтелектуальну та духовну зрілість, готовність протистояти зовнішнім викликам, бути стійким в умовах агресії ворога (зовнішнього чи внутрішнього), а також конкурувати в професійному плані з європейськими фірмами та професіоналами з їхніми стандартами роботи.

Висновки. Отже, в умовах євроінтеграції звернення до провідних європейських принципів та настанов ціннісної свідомості є зрозумілим

та виправданим. Релігійна толерантність є провідною ціннісною настановою європейського суспільства. Але її сутнісна характеристика не вичерпується обстоюванням лише прав на «світськість» та «секулярність», а й закріпленням прав релігійних людей на реалізацію їхніх свобод в контексті як державних програм, так і власне реалій життя. Увиразнюється це твердження в системі релігійної освіти. Згортання програм духовно-релігійного, морального виховання в освітньому просторі є шкідливим та загрозовим, а тим більше – неприйнятним в умовах державотворення, що виборюється кров'ю кращик його синів, і вимагає духовної єдності нації, яка б ґрунтувалася не на ілюзорних та спотворених ідеалах «руського мира» та його «духовних скрепах», а на реальних моральних ідеалах. І шкільна, і вища освіта за умови якісного її наповнення фаховим викладанням предметів етико-релігійного спрямування здатні закласти хороший фундамент для утвердження таких ідеалів. А створення релігійними організаціями укладів державного стандарту освіти сприятиме дійсному впровадженню принципу релігійної толерантності в життя українців, які в такому випадку рівнятимуться на провідний досвід таких європейських держав, як Велика Британія, Польща, Німеччина тощо, де європейські цінності та імперативи є реальною практикою. Існування таких закладів уможливить також і зникнення нав'язаних пропагандистськими ЗМІ стереотипів «секулярної ідеології» європейського співтовариства, на підставі чого були спроби у свідомість віруючих людей вбити думку про ідентичність євроінтеграції зі втратою духовно-релігійної ідентичності українців. А тому кроки реформування системи освіти в такому напрямку є діяльним вкладом в євроінтеграційний процес та орієнтацією на духовно-інтелектуальний розвиток українських громадян.

Література

References:

1. Єленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ – початку ХХІ століття. / В. Єленський. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013. – 504 с.
2. Кришмарел В.Ю. Релігійна освіта в державних школах: європейський та український контекст / В.Ю. Кришмарел // Збірник наукових праць «Проблеми сучасного підручника». – Випуск 13. – 2013. – С.121-130.
3. Лаухіна І. Вивчення релігії у школах Франції в контексті європейських культурних традицій / І.Лаухіна // Порівняльно-педагогічні студії № 1(15), 2013. – С.18-27.

4. Погромська Г.І. Реалізіція релігійної освіти в системі середніх загальноосвітніх шкіл: світовий досвід / Г.І. Погромська // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. – №1. – 2008. – С. 211-215.
5. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта / за ред. Джона Кіста / Пер. з англ. – Львів: ЗУКЦ, 2008. – 160 с.
6. Сушко С.М. Місце і роль предмету «Основи християнської етики» в системі гімназійної освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://boyarka-city.com/index.php?option=com_content&task=view&id=996&Itemid=33
7. Pepin Luce. Teaching about Religions in European School Systems. Policy issues and trends; translation of the original French version. -London, 2009 -93 p.

Рецензент: Доцент Олександр Бродецький Доктор філософських наук, доцент кафедри культурології, релігієзнавства та богослов'я Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

ორინა გორხოლინსკაია

სეკულარული/პოსტსეკულარული ევროპაში რელიგიური განათლების მოწყობის კონტექსტში

რეზიუმე

სტატიაში განხილულია ევროპის ქვეყნების საგანმანათლებლო სისტემაში რელიგიური განათლების ფორმების იმპლემენტაციის პრობლემა ევროპული საზოგადოების საერო პრინციპების ჭრილში. ავლებს რა კონკრეტულ პარალელებს, ავტორი განიხილავს აგრეთვე რელიგიური განათლების მოწყობის ნორმებს და ჰორიზონტებს უკრაინის სკოლებში და უმაღლესი განათლების დაწესებულებებში.

საკვანძო სიტყვები: საერო, სეკულარული, რელიგიური განათლება, ტოლერანტობა.

რეგენზენტი: ალექსანდრე ბროდეცკი, ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, იური ფედკოვიჩის სახელობის ჩერნოვიცის ეროვნული უნივერსიტეტის კულტუროლოგიის, რელიგიის სწავლებისა და თეოლოგიის კათედრის დოცენტი.

Iryna Horokholinska

SECULAR / POSTSCECULAR IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS EDUCATION DEVELOPMENT IN EUROPE

Summary

The article discusses the problem of the implementation of forms of religious education in the educational school systems in Europe through the prism of the principles of secularism of European society. Conducting concrete parallels, the author also interprets the norms and horizons for arranging religious education in Ukrainian schools and institutions of higher education.

Keywords: secularism, secularity, religious education, tolerance.

Reviewer: Oleksandr Brodetskyi Doctor of Philosophy, Docent of the Department of Cultural Studies, Religious Studies and Theology of the Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University.

Ирина Горохолинская

СЕКУЛЯРНОЕ/ПОСТСЕКУЛЯРНОЕ В КОНТЕКСТЕ ОБУСТРОЙСТВА РЕЛИГИОЗНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЕВРОПЕ

Резюме

В статье обсуждается проблема имплементации форм религиозного образования в образовательных системах школьной подготовки в странах Европы через призму принципов светскости европейского общества. Проводя конкретные параллели, автор также осмысливает нормы и горизонты обустройства религиозного образования в украинских школах и учреждениях высшего образования.

Ключевые слова: светскость, секулярность, религиозное образование, толерантность.

Рецензент: Доцент Александр Бродецкий, доктор философских наук, доцент кафедры культурологии, религиоведения и теологии Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича.

Олександр Бродецький
ЦІННІСНА РОЛЬ НАБУТТЯ АВТОКЕФАЛІЇ УКРАЇНСЬКИМ ПРАВОСЛАВ'ЯМ

У статті проаналізовано соціально-релігійні контексти процесів набуття українським православ'ям автокефалії, канонічно визнаної Вселенським Патріархатом. Автор концентрує увагу на інтерпретації церковних рішень і подій 2018 - 2019 рр. що призвели до створення автокефальної Православної Церкви України. Беруться до уваги ментальні, ціннісно-сміслові, церковно-юрисдикційні аспекти відповідного комплексу проблем релігійного життя України. Стаття реалізує дослідницькі можливості релігієзнавства і ряду інших соціогуманітарних дисциплін. Текст – українською мовою.

Ключові слова: Церква, православ'я, автокефалія, Томос, Православна Церква України, Вселенський Патріархат, державно-церковні відносини.

Як відомо, особливої значущості та резонансу набули впродовж 2018 – 2019 рр. процеси, пов'язані із набуттям українським православ'ям автокефалії, канонічно визнаної Вселенським Патріархатом. Це не що інше, як рух української православної спільноти від тоталітарних, імперських форм облаштування церковного та культурного життя. Рішення, прийняті в Константинополі впродовж жовтня 2018 – січня 2019 рр., важливі не лише своїм суто релігійним, конфесійним значенням. Вони мають великий моральний і суспільний ефект. В очах Вселенського Патріархату проавтокефальне українське православ'я перестало бути «неканонічним», «безблагодатним», «неспасенним». А саме такі маркери (на які чутливо реагує багато хто з вірян) активно педалювала Москва і її політичні та церковні сателіти в Україні, аби дискредитувати проукраїнський, національно свідомий церковний і культурний рух, уособлюваний впродовж понад 2 десятиліття незалежного життя України Українською Православною Церквою Київського Патріархату (УПЦ КП) та Українською Автокефальною Православною Церквою (УАПЦ). Тривалий час Російська Православна Церква (РПЦ) через підлеглу їй православну структуру в Україні – Українську Православну Церкву Московського Патріархату (УПЦ МП) здійснювала ментальний вплив на вірян – своїх послідовників. Проавтокефальні структури українського православ'я натомість були через інтриги Москви не визнані світовим православ'ям, і вона була зацікавлена, щоб такий стан речей зберігався. Ця позиція мала на меті геополітичне міркування Москви утримувати певні сегменти українських громадян в орбіті свого ідейного і ціннісного впливу. А